

1. ΘΕΜΑ

Παρουσία-αφομοίωση-ορθογραφία των ρινικών συμφώνων μέσα στη λέξη

2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ

*σύμβαση, σύμφωνο, σύμπτωση
συντήρηση, συνάρτηση, εντάζει
συγχαρητήρια, έγγραφο, εγκυμοσύνη
κάμπος, κοντός, Πάγκαλος
αντένα, Πρόντι
συμμόρφωση, έννομος
συζήτηση, συσκότιση
ντόνω-μπαίνω-γκρεμίζω
νταντά-μπαμπάς-Γκόγκος*

3. ΕΠΠΕΔΟ-ΒΑΘΜΟΣ ΔΥΣΚΟΛΙΑΣ

Το ζήτημα της παρουσίας και της ακριβούς προφοράς των ρινικών συμφώνων μέσα στη λέξη είναι από τις πιο προφανείς περιπτώσεις ανισομορφισμού γραφής και προφοράς. Χρειάζεται επομένως να εξεταστεί αρκετά νωρίς σε σχέση με τη φωνητική αξία των γραμμάτων. Αντίθετα, οι ιστορικές συσχετίσεις και οι σχέσεις παραγωγής που δεν είναι πλέον διαφανείς προφανώς αποτελούν ζητήματα που πρέπει να εξεταστούν σε μεταγενέστερα στάδια – με καταλόγους λόγιων λέξεων κτλ.

4. ΠΡΟΑΠΑΙΤΟΥΜΕΝΗ ΓΝΩΣΗ

Προϋποτίθενται οι βασικές γνώσεις των φθόγγων της ελληνικής, της αντιστοιχίας τους με γράμματα και των βασικών αλλοφωνικών πραγματώσεων των συμφώνων.

5. ΠΙΘΑΝΑ ΛΑΘΗ

α. Κατά την ανάγνωση, προσπάθεια προφοράς κάθε γράμματος ξεχωριστά με βάση τη συνήθη φωνητική του αξία, λ.χ., *κάμ-πος, κον-τός, έγ-κυος, έγ-γραφο* ή με βάση τη γνώση της ξένης γλώσσας από την οποία προέρχεται: *αν-τένα, κομ-πιούτερ*, κτλ.

β. Κατά τη γραφή, αντιστοίχιση του ακούσματος με άλλη, ενδεχομένως πιο λογική, ορθογράφηση, λ.χ.: *συνγραφέας, συγχαρητήρια*.

6. ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ

6.1. Δεν υπάρχει συνήθως πρόβλημα στην αντιστοίχιση των ορθογραφικών συνδυασμών ρινικού συμφώνου που το ακολουθεί είτε φωνήεν είτε τριβόμενο σύμφωνο (άλλο από <χ> και <γ>) – καθώς η αντιστοίχιση γραφής-προφοράς είναι λίγο πολύ διαφανής:

συνάντηση, εμβολή, συνδιάσκεψη, ένθερμος

Οι περισσότερες λέξεις που μας ενδιαφέρουν εδώ ανήκουν σε τρεις κατηγορίες:

(α) προϊόντα σύνθεσης που ακολούθησε κάποιες ιστορικά έγκυρες διαδικασίες που επηρέασαν την ορθογραφία: έτσι, *σύμπτωση, συγκυρία, συγγραφέας, συγχωρώ* κτλ.

(β) λέξεις όπου ένα ρινικό σύμφωνο υπήρχε δίπλα σε κάποιο άλλο σύμφωνο το οποίο διατήρησε ή άλλαξε ιστορικά τη φωνητική του αξία, λ.χ., *πέντε, αμπέλι, άγκυρα*, κτλ.

(γ) λέξεις δάνειες από άλλες γλώσσες με προσπάθειες απόδοσης ή προσαρμογής της φωνητικής τους μορφής στην ελληνική ορθογραφία, η οποία δεν επιτρέπει τη διάκριση λ.χ. ανάμεσα στα [nt], [nd] και [d] ή στα [mp], [mb] και [b]. Έτσι, *Πρόντι, αντένα, κάντρι, Ουγκώ*, κτλ.

6.2. Γενικά, σε λίγες μόνο περιπτώσεις η ορθογράφηση των λέξεων που περιέχουν ρινικό σύμφωνο είναι και ενδεικτική της προφοράς με απόλυτη διαφάνεια, ενώ στις περισσότερες περιπτώσεις ούτε η ορθογραφία είναι ιδιαίτερα διαφωτιστική ούτε και η συμπεριφορά όλων των ομιλητών κοινή. Μπορούμε να διακρίνουμε λοιπόν τις παρακάτω περιπτώσεις:

(α) το ρινικό σύμφωνο αναπαρίσταται ορθογραφικά όπως προφέρεται και το σύμφωνο που ακολουθεί έχει διαφανή φωνητική αξία (εφόσον είναι τριβόμενο σύμφωνο):

σύμφωνο, έμβασμα, ένζυμο, ένσημο

(β) το ρινικό σύμφωνο αναπαρίσταται ορθογραφικά όπως προφέρεται, όμως το σύμφωνο που ακολουθεί δεν έχει διαφανή φωνητική αξία, εφόσον δεν προκύπτει από πουθενά το χαρακτηριστικό της ηχηρότητας που κανονικά του αποδίδουν οι φυσικοί ομιλητές:

έντονος, συμπέρασμα

(γ) το ρινικό σύμφωνο αναπαρίσταται ορθογραφικά, δεν το προφέρουν όμως όλοι οι φυσικοί ομιλητές με τον ίδιο τρόπο (το ρινικό σύμφωνο είναι με μεγαλύτερη βεβαιότητα παρόν όσο πιο λόγια είναι μια λέξη), και το κλειστό σύμφωνο που ακολουθεί είναι πάντα ηχηρό:

αμπέλι, κάμποσος, πέντε, εντάξει

(δ) η λέξη είναι προφανώς δάνεια, και οι φυσικοί ομιλητές διαφέρουν ανάλογα με τις γνώσεις και τις αντιλήψεις τους:

βίντεο, σιντί, ντιβιντί, αντένα, Πρόντι, Ουγκώ, κομπιούτερ, κτλ.

(ε) το ρινικό σύμφωνο δεν αναπαρίσταται ορθογραφικά, προφέρεται όμως κατά σύμβαση στο συνδυασμό <γγ> (από όλους τους φυσικούς ομιλητές) και στους συνδυασμούς <γγ> και <γκ> (κατά περίπτωση):

συγχωρώ, έγχορδο, άγχος, έγγραφο, έγκυος, πάγκρεας

(στ) Σε περιπτώσεις όπως *έγγραφο, συγγραφέας*, κτλ. οι φυσικοί ομιλητές διαφέρουν ως προς το χαρακτηριστικό τριβόμενο-κλειστό του συμφώνου ([γ] ή [g]). Όσοι προφέρουν [g] είναι δυνατό να μην προφέρουν το ρινικό σύμφωνο που κανονικά προηγείται (όπως και σε κάθε ανάλογη περίπτωση φωνηματικής ακολουθίας ρινικού και ηχηρού κλειστού – όπως και στο σημείο (γ) παραπάνω).

(ζ) Σε περιπτώσεις όπως *έγκυος, άγγελος, αγγούρι, Πάγκαλος*, κτλ. οι περισσότεροι ομιλητές προφέρουν το ρινικό σύμφωνο (με μεγαλύτερη πιθανότητα όσο πιο λόγια είναι η λέξη), ενώ είναι δυνατό να προφέρουν μόνο το υπερωικό ή ουρανικό κλειστό που ακολουθεί (πάντα όμως ηχηροποιημένο).

(η) Στις περιπτώσεις που ιστορικά βρέθηκαν να συνυπάρχουν δύο όμοια ρινικά σύμφωνα, προφέρονται ως ένα:

συμμόρφωση, έννομος, Άννα, Έμμα

(θ) Σε περιπτώσεις όπως *Πέμπτη, σύμπτωση* οι ομιλητές γενικά χωρίζουν το ρινικό σύμφωνο από τα δύο επόμενα και προφέρουν είτε *rem-pti* είτε *rem-ti* είτε *rem-bdi* αλλά μάλλον ποτέ *pebdi*.

(ι) Οι περιπτώσεις όπως *συζήτηση, συσκότιση*, κτλ. ενδιαφέρουν μόνο τους προχωρημένους μαθητές ως προς την ετυμολογία τους και δεν αφορούν τη φωνολογία της νέας ελληνικής ως προς την προφορά των ρινικών συμφώνων.

6.3. Σε κάθε περίπτωση πάντως που ένα ρινικό ακολουθείται από σύμφωνο, όπως κι αν ορθογραφούνται και ανεξάρτητα από την ιστορική τους προέλευση, το ρινικό τείνει να αφομοιώνεται με το σύμφωνο που ακολουθεί ως προς το σημείο της άρθρωσης: οι συγκρίσεις που μπορούν να γίνουν είναι προφανείς και είναι αρκετά «φυσικές» καθώς εμφανίζονται σε αρκετές γλώσσες του κόσμου:

Φατνιακο-οδοντικό πριν από φωνήεν ή φατνιακο-οδοντικό σύμφωνο:

συνένοχος, συνδέω, σύντροφος, ένζυμο, ένθερμος
Χειλικό πριν από χειλικό:
συμβολή, συμφωνία, σύμπραξη, σύμπτωση
Ουρανικό πριν από ουρανικό:
έγκυος, άγγελος, σύγχιση, συγγενής
Υπερωικό πριν από υπερωικό:
πάγκρεας, άγκορμαν, εγχώριος, εγγράμματος

6.4. Οι συνδυασμοί γραμμάτων <μπ>, <ντ> και <γκ> προφέρονται πάντα ως απλά κλειστά σύμφωνα [b], [d] και [g] (ή ουρανικό [ɰ] όταν ακολουθεί μπροστινό φωνήεν [i] ή [e]) και ποτέ με την παρουσία ρινικών συμφώνων στις δύο αυτές περιπτώσεις:

- (α) εφόσον βρίσκονται στην αρχή λέξης:
νταλίκα, μπάλα, γκαρίζω, γκέμια
- (β) εφόσον το ίδιο σύμφωνο επαναλαμβάνεται σε συνεχόμενες συλλαβές:
ντουντούκα, μπεμπέκα, Γκώγκος

Γενικά, δεν υπάρχει ελληνική λέξη που να αρχίζει από ρινικό σύμφωνο που να ακολουθείται από κάποιο άλλο σύμφωνο. Έτσι, τα συμπλέγματα <μπ>, <ντ> και <γκ> (ή <γγ>) στην αρχή λέξης προφέρονται πάντα το ίδιο από όλους τους ομιλητές της ελληνικής (αντίθετα με τις περιπτώσεις που βλέπουμε σε άλλες θέσεις μέσα στη λέξη) και το σύμπλεγμα <γγ> δεν εμφανίζεται ποτέ στην αρχή λέξης.

7. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Μπορεί να αξιοποιηθεί η λίγο πολύ δεδομένη γνώση διεθνών λέξεων που περιέχουν συνδυασμούς ρινικού και (συνήθως κλειστού) συμφώνου. Σε μεταγενέστερα στάδια θα γίνει ούτως ή άλλως προφανής η κοινή καταγωγή των διαφόρων ορθογραφικών εκδοχών του <συν> ή του <εν>.

8. ΣΥΝΔΕΣΗ ΜΕ ΣΥΝΑΦΗ ΘΕΜΑΤΑ

ΑΤ1: Αφομοίωση των ρινικών συμφώνων στα όρια λέξεων

9. ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΣΕ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Γλωσσικές Ασκήσεις: 6-7, 675.